

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN BAŞLIK

Yrd.DoçDr. Nuri KAHVECİ

Abstract

This paper is concerned about bride-price in Islamic Law. In general sense, bride-price is Money paid by the bridegroom to the bride's family. There were different forms of bride-price in every civilization in past. But it has disappeared from day to day, because it is not practicable to conditions. It's possible to describe it as custom from sociological viewpoint. Although custom is one of the resources of law, the bride-price is not an acceptable principle in Islamic Law.

1. Giriş

Bu çalışmamızda başlık uygulamasının İslam hukuku açısından dikkate alınıp alınmayacağı hususu üzerinde durmaya çalışacağız. Bunu yaparken İslam hukukundaki iki müesseseye başlık uygulamasının irtibatı ya da irtibatsızlığını irdeleyerek konuyu izah etme yönüne gideceğiz. Başlıkla ilişkilendirilebilecek olan İslam hukukundaki uygulamalardan biri mehir müessesesidir. Biz mehir müessesesini detaylı bir şekilde değerlendirmeyip sadece başlık uygulamasıyla olan münasebetine dikkat çekmek istiyoruz. Diğeri ise başlığın sosyolojik bağlamda bir örf olarak kabul edilmesinden dolayı İslam hukukuna kaynaklık edip edemeyeceğini belirlemeye çalışacağız.

Tarihin ilk dönemlerinden beri medeniyetin oluşumuna ve gelişimine önemli ölçüde katkısının olduğu inkar edilemeyen kadın, tarih boyunca pek çok işle uğraşmış, bu iş kollarının gelişerek günümüze kadar gelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Kadın geçmişte, hayvansal gıdaların yapımı, çocukların bakım ve sosyalizasyonu, tarım, dokumacılık, çanak-çömlek yapımı, dikişçilik, tahta ve hasır işleri, üretim maddelerinin mübadelesi vs. gibi pek çok alanda fiilen çalışmıştır. Kadın, toplumdaki işlevi dolayısıyla toplumun şekillenmesine, kültürün gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Buna rağmen kendi haklarını koruyacak ve savunacak bir ortama ancak çok zaman sonra kavuşabilmiştir. Kadın haklarıyla yakın ilişkisi olduğunu düşündüğümüz başlık uygulaması hususunda da kadın söz hakkı bulamamıştır.

Nitekim başlık uygulamasının olduğu yerlerde kadın hala bu konuda söz hakkına sahip değildir. Günümüzde insanlık onuruyla bağdaştıramadığımız bu husus geçmişte hemen her toplum tarafından uygulanmıştır. Bu uygulamanın geçmiş toplumlarda aslında sosyolojik bir işlev gördüğü de göz ardı edilmemelidir.

2. Başlık Uygulaması ve Tarihi Temelleri

Genel anlamda başlık uygulaması, evlenecek olan kızın velisinin kız ile evlenmeye talip olan erkek tarafından talep ettiği ve evlilik iznini de bağladığı para veya mal olarak tanımlanabilir⁶. Daha çok geleneksel ve ata erkil toplumlara özgü bir uygulama olan başlığın anlamı kültürden kültüre değişiklik gösterir⁷. Eski çağlarda değişik şekillerde ve farklı isimler altında uygulanan başlık bir manada evlenecek olan kızın bedeli anlamına da gelmektedir.

⁶ Akgündüz, Ahmet, "Başlık" TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, C. 5, 131

⁷ Kirman, M. Ali, "Başlık Maddesi" Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 2004

Başlık, uygulamada bazen kızın babası tarafından kızını en çok bedeli veren kişiyle evlendirme şeklinde de görülmüştür. Bu şekildeki uygulama açık artırma usulüyle satış andırmaktadır. Başlığın bu şekildeki uygulamasında kızın rızasına hiç ihtiyaç duyulmamıştır. Bazen de kendi rızalarıyla evliliğe karar vermiş olan iki gencin evlenmelerine kızın babası tarafından izin verilmekle birlikte bu evlilik başlık şartına bağlanır.

Evlilik birliğinin oluşumuyla, yani nikahla yakın alakası bulunan başlık sadece ülkemizin dar bir bölgesinde, yok olmaya yüz tutmuş, belki dikkate alınmayacak kadar az rastlanır geleneklerden biri değildir. Bu uygulamanın şüphesiz tarihi temelleri de mevcuttur. İslâmiyetten önce dünyadaki hemen bütün toplumlarda değişik isimler altında uygulanan başlık parasının gayr-ı meşru bir uygulama olduğunu ilk defa delilleriyle ortaya koyan hukuk sistemi İslâm hukuku olmuştur. İslâm hukukunun bu alanda önemli bir uygulama başlatmış olması hukuk tarihi açısından göz ardı edilemeyecek önemli bir husustur.

Başlık uygulamasının tarihi arka planı olarak köklü kültürlerle sahip bazı toplumlardaki uygulamalarını kısaca bilmekte fayda vardır.

En eski ve köklü kaynaklara sahip olan Roma hukukunda evlilik birliğinin oluşmasıyla ilgili hukuki statü satım sözleşmesiyle hemen hemen aynıydı. Evlilik muamelesinde erkek özel bir takım sözlerle evleneceği kadını babasından veya vasisinden satın alır, evlilik birliğini gerçekleştirirdi. Böylece evlenecek olan kadın babasının veya vasisinin hakimiyetinden çıkarak kocasının hakimiyeti altına girmiş olurdu. Bu sözleşmede özel ifadeler kullanılmasının sebebi, o dönemde köle ve cariyelerin satışının hukukî kabul edilmesinden dolayı evlilik için yapılan alım-satım işinin cariyeye alımıyla aynı anlama gelmemesi içindi⁸. Bu dönemde Roma hukukunun hakim olduğu bölgelerde evliliklerde kadının rızası da aranmazdı.⁹

Eski İran'da da evlilik birliğinin oluşmasında alım-satım gibi bir muamelenin yapıldığı bilinmektedir. Eski İranlılarda erkek evleneceği kızı ailesinden satın alırdı. Ancak orada kız, babasının evinden kocasının evine giderken beraberinde, çeyiz diyebileceğimiz bir miktar mal da götürürdü. Eski İran aile yapısında aile reisi olan erkeğin çocuklar, hatta evden ayrılmamış kardeşler üzerinde –öldürmeye varan- mutlak bir hakimiyeti vardı. İran aile hukukunu diğer (Hint-Avrupa) topluluklarının hukuklarından ayıran en önemli niteliği, ahlaki sınır tanımayacak şekilde, kardeşler, ebeveyn ve çocukları arasında fuhşu teşvik etmiş olmasıydı¹⁰.

Mevcut Tevrat'ta evlilik hukukuyla ilgili açık bir ifade olmamasına rağmen İsrail toplumunda da evlilik erkeğin kadını satın alması şeklinde gerçekleştiriliyordu. Bunun yanında İsrail hukukunda kız kaçırarak suretiyle yapılan evlilikler de hukuken geçerli kabul ediliyordu. İsrail'de evlenen kıza babası tarafından çeyiz verilmesi adeti de vardı. İsrail geleneğine göre kocası ölen kadının kayın biraderi varsa o kadınla evlenir ve doğacak olan erkek çocuk ölen kardeşin ismiyle onun yerine geçer ve buna "levira" denirdi¹¹.

Avrupa Yahudileri arasında ise, başlığın farklı bir boyutu uygulanmaktadır. Bu uygulama çerçevesinde kız babası, damada belli bir miktar para veya mal vermektedir. Ancak hukuken malın mülkiyeti yine kızın babasına aittir. Damat, kızıyla evli kaldığı sürece o mal veya parayı kullanma hakkına sahiptir. Boşanma durumunda malı kızın babası geri alır.

⁸ Umur, Ziya, *Roma Hukuku*, İstanbul, 1984, 384

⁹ Gaudemet, Jean, "Roma İmparatorluğunda Kadının Hukukî Durumu", *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Yıl 6, Sayı, 9, İstanbul, 1972, 212

¹⁰ Karaman, Hayrettin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul, 1999, 28

¹¹ Karaman, *Tarih*, 38

Eski Yunanda da kadınların hemen hemen kölelerle bir tutulduğu, kadına mal gibi muamele yapıldığı, erkeğin karısını başkasına hediye bile edebildiği bilinmektedir.¹² Benzer uygulama eski Hindistan'da da mevcuttu. Burada da evlilik birliğinin oluşmasında erkeğin kadını bir bedel karşılığında satın aldığı görülmektedir.

Eski Çinlilerde de evlilikte kadın köle gibi satın alınır ve evlilik birliği içinde köle muamelesi görür, kocasıyla birlikte yemeğe bile oturamazdı.¹³

İslâm dininin vahyedildiği Eski Arap toplumunda da durum farklı değildi. Eski Araplarda da erkek tarafı kızın babasına veya erkek kardeşine bunların bulunmadığı durumlarda amca gibi en yakın erkek akrabasına başvurarak iki aile arasındaki denklığı açıkladıktan sonra kızı isterdi. Uygun cevap alınması durumunda kızın *bedel-i bid'i* (kadınlığın bedeli) tayin edilirdi. Kız için tayin edilen bu bedel kızın babasına, babası yoksa erkek kardeşlerine bunlardan biri de yoksa en yakın erkek akrabasına verilirdi¹⁴. Bu dönemde bir baba kızını istediği erkekle evlendirebilirdi. Yani kızını istediği erkeğe adeta satabilme hakkına sahipti. Bu muamelede kızın rızasını almaya gerek görülmezdi¹⁵. Araplardaki evlenme biçimi sadece bu şekilde olmayıp başka türlü nikah çeşitleri de mevcuttu.

Yine eski Arap geleneklerine göre, bazı erkekler başlık vermemek için kızlarını, kız kardeşlerini veya kardeşlerinin kızlarını yani vasisi oldukları kızları mübadele suretiyle evlenirlerdi. Yani evlenecekleri kadınların bedeli olarak kendi sorumlulukları altında bulunan kızları vererek evlenirlerdi. Bu şekildeki evliliğe *şîğar nikahı* (nikahu's-şîğar) denilirdi¹⁶.

İslâmiyeti kabul etmeden önceki Türkler arasında *kalın* adında başlığa benzer bir uygulama mevcuttu. Kalın, evlilikten önce kararlaştırılır, evlenecek olan kızın babasına veya velisine verilirdi. Kızın kalın üzerinde doğrudan bir tasarruf hakkı da mevcut değildi. Kaynaklarda Eski Türklerdeki kalının yarısını evlenecek olan kızın çehizi için harcama geleneğinin sonradan oluştuğu ifade edilmektedir. Bu uygulamaya Türklerin müslüman olmalarından sonra İslâm'daki mehir müessesesinin etkisiyle geçtikleri söylenmektedir. Türkler arasında kalın veya başlık uygulamasının evlilik birliğinin devamında etkili olacağı anlayışı hakimdi.¹⁷

Kalın, Türkler arasında İslamiyetin kabulünden önce görüldüğü gibi, İslamiyeti kabullerinden sonra da "mehir" ile birlikte hatta ondan daha etkili olarak fonksiyonel varlığını sürdürmüştür. Bu süreçte, yani Türk evlenme sisteminde "kalın" olumlu fonksiyonlar görmesinin yanı sıra bazı olumsuzluklara da neden olmuştur. Bu uygulama bazı gençlerin evlenmelerine engel olduğu gibi, bazen de gençlerin, toplumsal ahlak açısından hoş görülmeyecek şekilde "kaçarak" evlenmelerine yol açmıştır. Ancak kaçırma olayının tatlıya bağlanması yine genel olarak "kalın" geleneğinin yerine getirilmesiyle olmuştur.¹⁸

Başlık uygulamasının altında sosyo-ekonomik nedenlerin olduğu da göz ardı edilmemelidir. Özellikle eski toplumlarda evlenen kızlar, tek başına bağımsız bir aile oluşturma yerine, evlendiği erkeğin ailesine bir üye olarak katılmaktaydı. Böyle bir durumda

¹² Akdemir, Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", İslami Araştırmalar, Ankara, 1991, C. 5, Sayı 4, 262

¹³ Arat, Necla, *Kadın Sorunu*, İstanbul, 1986, 26

¹⁴ Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri* (Sadeleştirilenler, Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli), Ankara, 1997, 122; Zeydan, Abdülkerim, *İslâm Hukukuna Giriş* (Çev. Ali Şafak), İstanbul, 1985, 56

¹⁵ Karaman, Tarih, 44

¹⁶ Zeydan, Giriş, 57; Karaman, Tarih, 43

¹⁷ Kavuncu, Mualla, "Osmanlılarda Aile ve Kadın", Dini Araştırmalar, Ankara, 1999, C., 2, Sayı 4, 148

¹⁸ Aksoy, Mustafa, "Sosyal Hayatımızda Başlık-Kalın ve Mehir Kavramlarının Sosyolojik Tahlihi", Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi, www.insanbilimleri.com, 07.01.2004

kızın babası kızını evlendirdikten sonra onunla hemen hemen bütün bağlarını koparıyordu. Uzun süre bakılıp büyütülmesinde ve yetiştirilmesinde pek çok masrafa katlandığı kızından bir bedel olmaksızın vazgeçmesi baba için kolay olmayabilirdi.

Başlık uygulamasının evlilikle doğrudan ilişkili olması dolayısıyla önce İslâm'ın evliliğe verdiği önemi genel hatlarıyla belirtmekte fayda mülhaza ediyorum. İslâm'ın asli kaynağı Kur'an'da nikah misak-ı ğaliz¹⁹ yani, sorumluluğu ağır bir akit olarak nitelendirilmiş, evliliğin karşı cinslerin birbirlerini tamamladığı ifade edilmiş²⁰, nikah akdiyle vücut bulacak olan yeni ailenin karşılıklı sevgi ve muhabbet gibi ulvi temele oturtulması gerektiği de ayrıca vurgulanmıştır²¹. Eşler arasında oluşturulması istenen muhabbet, sevgi ve şefkat duygusunu Yüce Yaratıcı insanı yaratırken onun özüne yerleştirmiştir. İnsanın bu özelliği varlığından kaynaklanır²². Ancak insanın özünde potansiyel olarak var olan bu özellikleri müsbet yönde harekete geçirmek, onların olumsuz bir biçimde şekillenmelerine mani olmak gerekir. İslâm'a göre kutsal olan evlilik birliğinin oluşturulmasında *başlık* gibi insanın fitratıyla uyuşmayan garip bir geleneği ön plana çıkararak eşlerin birbirlerini satın alınmış bir eşya gibi görmelerine sebebiyet vermek yeni ailenin psiko-sosyal sorunlarla birlikte sağlıklı bir temel üzere kurulmasının en büyük sebeplerindendir.

İslâm'a göre, nikah akdiyle eşlerin her biri, bir bütünün öbür yarısı gibi olmuşlardır. Zira nikah iki tarafın isteği ve sevginin gücü ile akdedildikten sonra bir birlerine karşı rahmet ve hürmet, yani sevgi ve saygı göstermek eşlerin en büyük vazifesi olur. Nikah akdinin taraflara yüklemiş olduğu sorumlulukları yerine getirmek, birbirlerinin hukukuna saygı göstermek, her iki taraf için de zorunlu olur. Hürmet, muhabbet, sevgi ve saygı ancak birlikte yaşamaya karar veren hayat arkadaşları arasında bulunabilir²³. Toplumun en küçük birimi ve yapı taşı olan yeni aile böyle bir anlayış üzerine bina edilebilirse ancak toplumsal yapı sağlamlaşmış olur. Toplumsal yapının sağlıklı olması şüphesiz milletlerin ve devletlerin başarısına olumlu yönde katkıda bulunur.

İslâm'ın aslî kaynağı Kur'an nikah akdinin ehemmiyeti üzerinde önemle durmuş, nikah akdini diğer sözleşmelerden ayırmak için prensip olarak akdi kuvvetlendirici ve teminat altına alıcı mahiyette olan mehir müessesesini düzenlemiştir. Kur'an, mehirle, kadının aleyhine sonuçlandırılma ihtimali içeren nikah akdini hem koruma altına almış hem de kadının mağdur edilmesine yönelik kötü niyetler karşısında kadını mali yönden tatmine çalışmıştır. Bu bağlamda İslâm aile hukukunda bir müessese olarak karşımıza çıkan mehirin mahiyetinin bilinmesi faydalı olacaktır.

3. Genel Anlamda Mehir

İslâm hukukçularına göre mehir, genel ifadesiyle, erkeğin evlenirken hanımına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği mal veya paradır²⁴. Mehir, nikah akdinin sıhhat şartlarından değil, ancak onun doğurduğu hukukî sonuçlardan biridir. Bundan dolayı nikah akdi sırasında mehir belirtilmemiş olsa, hatta verilmeyeceği ifade edilmiş olsa bile İslâm hukukçularına

¹⁹ Nisa 4/21

²⁰ Bakara 2/187

²¹ Rûm 30/21

²² el-Hudari, Muhammed, *İslâm Hukuku Tarihi* (Çev. Haydar Hatipoğlu), II. Baskı, İstanbul, 1987, 93

²³ Musa Carullah Bigiyef, *Hatun* (Yayına Hazırlayan: Mehmet Görmez), Ankara, 2000, 76

²⁴ Aydın, Mehmet Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul, 1985, 31; Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul, 1986, I, 282; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, Konya, 1998, 63

göre evlenen kadın yine de mehre hak kazanmış kabul edilir²⁵. Erkeğin mehir olarak verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği şeylerin mülkiyeti tamamen evlenen kadına aittir²⁶. Hiçbir şekilde bunlar üzerinde onun izni olmadan babası dahi tasarrufta bulunamaz.

Uygulamada mehrin iki şekilde isimlendirildiği görülmektedir. Halkın dilinde de olduğu gibi, bunların birine, *muaccel* (mehir-i muaccel), diğerine *müeccel* (mehir-i müeccel) denir²⁷. Muaccel yani peşin mehir, nikah akdi yapıldığı anda evlenen kadının hak ettiği mehir anlamındadır. Müeccel yani vadeye bırakılmış mehir ise, vadesi geldiği zaman veya boşanma anında ya da ölüm vaki olduğu zaman ödenmesi gereken mehir demektir²⁸.

Mehrin asgarî miktarı hususunda İslâm hukuk doktrininde farklı görüşler bulunmakla beraber hemen bütün hukukçular az da olsa mehrin gerekliliği hususunda fikir birliği içindedirler²⁹. Onların bu görüşleri Kur'an-ı Kerim'de mehri ifade eden ayetlere³⁰ ve bu konuyla alakalı Hz. Peygamber'in sözlerine³¹ dayanmaktadır. Ancak Kur'an'da da belirtilmediği için mehir ile ilgili bir limit konulmuş değildir³².

Geçmiş dönem İslâm hukukçuları aslında mehri başlıktakine benzer bir şekilde kadından cinsel istifade etmenin karşılığı olarak değerlendirmişlerdir³³. Bu şekildeki bir yaklaşımın zamanlarının sosyo-kültürel şartlarından kaynaklandığını düşünüyoruz. Aralarındaki bu benzeşmeye rağmen mehri tespit etmede söz hakkının tamamen evlenecek olan kadına ait olması ve onda doğan mülkiyetin kadına has kılınması yönleriyle önemli farklılıklar vardır. Zira mehir, hem nikah akdini kuvvetlendirerek diğer alelade akitlerden onu ayırıp gelişi güzel bir şekilde bozulmasına mani olmak, hem de nikah akdinden sonra oluşabilecek olumsuzluklar karşısında kadının mağduriyetini gidermeye yönelik bir teminat gayesini ifa etmektedir.

Bu çalışmamızda mehrin klasik kaynaklardaki değerlendirmesi üzerinde duracak değiliz. Sadece mehri almayı hak eden ve mehrin miktarını belirlemede söz sahibi olan tarafın evlenen kadının kendisi olduğunu vurgulamak ve bu açıdan başlık uygulamasından farklı olduğunu belirtmek istiyoruz.

Anadolu'da yaklaşık olarak 50 yıl önce daha yaygın olarak görülen başlık, günümüzde bazı yörelerde kısmen de olsa uygulanmaktadır. Bu uygulama çerçevesinde, mehir dışında kızın babası veya ailesinin erkek tarafından bir miktar daha para veya mal aldığı görülmektedir. Bir kısım araştırmacılar bu çeşit uygulamaya bakarak mehirle başlığın aynı şeyler olduğu³⁴ veya İslâm hukukunda akdi güçlendirici ve kadını koruyucu mahiyete sahip

²⁵ el-Merğınanî, Ali b. Ebi Bekr, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, İstanbul, 1986, I, 204; Şirbinî, Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rife Me'ani'l-Minhâc*, Beyrut, 1994, IV, 381; Kasani, Alaaddin Ebu Bekr b. Mes'ud, *Kitabu Bedai'u's-Senai' fi Tertibi's-Şerai'*, Beyrut, 1986, II, 74; Ateş, Süleyman, *Kur'an'a Göre Evlenme ve Boşanma*, İstanbul, t.siz, 84-85

²⁶ Malik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, Beyrut, t.siz, II, 160; Serahsi, Muhammed b. Ebi Sehl, el-Mesbut, Beyrut, hicri 1406, V, 62; eş-Şafii, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Beyrut, 1993, V, 110; İbn Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkamu'l-Kur'an*, Beyrut, 1988, I, 293; Kasani, II, 274; Aydın, 31; Yaman, 63

²⁷ Serahsi, V, 63

²⁸ Karaman, *Hukuk*, I, 283

²⁹ ed-Dimeşki, Abdurrahman el-Osmanî, eş-Şafii, *İslâm Fıkhı ve Müctehitlerin Farklı Görüşleri* (Çev. Mustafa Özcan) İstanbul, 1993, 338

³⁰ Nisa: 4/4, 24

³¹ Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buharî*, İstanbul, 1981, *Nikah*, 34-51

³² Semerkandi, Alaaddin Muhammed, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Beyrut, 1984, I, 135; İbn Rüşd, Ebu'l-Velid (Maruf İbn Rüşd el-Hafid), *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, İstanbul, 1985, II, 18

³³ Serahsi, V, 62; Kasani, II, 274

³⁴ Arsal, Sadri Maksudi, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul, 1947, 147; Hatemi, Hüseyin, *Hukuka ve Ahlaka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları*, İstanbul, 1976, 295

olan mehrin, kadının satış bedeli gibi uygulanan başlık parasıyla uyduğu ölçüde uygulanabildiği şeklindeki tespitlerine katılmak mümkün değildir. Zira her ikisinin hukukî statüleri birbirinden tamamen farklıdır.

4. Başlık Mehir İlişkisi

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi mehir, evlenen kadına tanınmış bir haktır ve mehir olarak aldığı şeyler de onun kendi mülkiyetine geçer. Bundan dolayı kadın mehirde dilediği gibi tasarruf hakkına sahiptir. Bu mehir karşılığında çehiz hazırlamak zorunda olmadığı gibi mehir olarak aldığı kıymet ifade eden değerlerle düğün masraflarına katılma mecburiyeti de yoktur. Kadın nikahla kazandığı bu hakkını evlendiği erkeğe bağışlamadığı sürece erkek er veya geç bunu ödemek zorundadır³⁵. Şayet ödemedi ölüm vaki olursa miras taksim edilmeden mehir olarak kararlaştırılmış olan kısım borç olarak terekeden çıkarılarak kadına verilir.

Başlık evlenen, yani nikah akdinde taraf olan kadının değil, babasının veya ailesinin hakkı olarak uygulanmaktadır. Mutlaka evlilikten önce kararlaştırılır ve istisnai durumlar hariç çoğu kere evlilikten önce ödenir. Esasen İslâm hukukuna göre hiçbir hukukî dayanağı olmadığı için evlilikten sonraya bırakılması da düşünülemez³⁶.

İslâm'dan önce Türkler arasında uygulanan *kalın* geleneği de İslâm hukukunda nikah akdiyle kadına tanınan mehir hakkıyla aynı şeyler değildir. Zira kalın da evlilikten önce kararlaştırılır, evlenecek olan kızın babasına veya velisine verilir. Evlilikten sonraya bırakılan bir kalın uygulaması olmadığı gibi kızın kalın üzerinde doğrudan bir tasarruf hakkı da mevcut değildi. Eski Türk geleneğine göre kalının yarısı evlenecek olan kızın çehizi için harcanması şeklindeki uygulamaya Türklerin müslüman olmalarından sonra İslâm'daki mehir müessesesinin etkisiyle geçildiği de ifade edilmektedir. Bununla beraber bazı yörelerde başlık veya kalın İslâm'ın mehir kurumuna aykırı bir şekilde uygulanmaya devam etmiştir. Kalın veya başlık uygulamasının boşanmaları önleyeceği inancı da yaygındır.³⁷

O halde gerek mülkiyet ve tasarruf yetkisi bakımından, gerek ödeme zamanı ve tespit edilmemesi durumunda uygulanacak müeyyide ve karşılığında yapılacak harcamalar bakımından mehirle başlık ve kalın arasında hukuken aynılık ve benzerlik yoktur. Kalın ve başlık kız tarafına terbiye bedeli, düğün masraflarına iştirak, yetiştirme hakkı gibi düşüncelerle verildiği halde mehir bizzat kadının kendisine, bilhassa boşanma ve ölüm hallerinde bir iktisadi garanti, keyfi boşamalara karşı bir ön tedbir gibi düşüncelerle verilmektedir³⁸. Ayrıca evliliğin gerçekleşmesi kalın veya başlık parasının ödenmesine bağlı olduğu halde mehir evlilik akdinin sonucunda hak kazanılan bir değerdir. Bu açıdan da aralarında oldukça büyük fark olduğu görülmektedir.

Kısaca mehir, İslâm hukuku tarafından belirli hukukî, iktisadi ve sosyal sebeplerle kabul edilmiş ve hukuk düzeni tarafından korunmuş, başlık veya kalın ise, eski Türk hukukundaki uygulamanın sosyal bir mirası olarak devam etmiştir. Bunların biri diğerinin yerine ikame edilmiş değildir. Osmanlı toplumunda da bu iki kurumun biri hukukî, diğeri sosyal bir vakıa olarak yan yana yaşadığı görülmektedir. İslâm hukukuna aykırı olan başlık parası uygulamasının Osmanlı devletinde resmi anlamda özel kanunnamelerle yasaklandığı da bilinmektedir³⁹.

³⁵ Aydın, 104

³⁶ Aydın, 104

³⁷ Kavuncu, 148

³⁸ Aydın, 105

³⁹ Aydın, 105-106; Kurnaz, Şefika, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, İstanbul, 1996, 108-109

Sosyolojik bağlamda bir gelenek olduğu kabul edilen başlık uygulamasını bir de hukukun önemli kaynakları arasında yer alan gelenek perspektifinden değerlendirmek gerektiği kanaatindeyiz. Zira bu şekildeki bir geleneğin hukukça dikkate alınıp alınmayacağıın belirlenmesi önemlidir.

5. Hukuka Kaynaklığı Açısından Gelenek

Gelenek (örf ve adet) gerek İslâm hukukunun, gerekse Türk Medeni hukukun önemli kaynakları arasındadır. Bu durum Türk Medeni Kanununun birinci maddesinden de açıkça anlaşılmaktadır. Gerçekten TMK'da, "...*Hakkında kanunî bir hüküm bulunmayan meselede hâkim örf ve adete göre... hükmeder*"⁴⁰ ifadesi yer almaktadır. Buna göre örf ve adet hakimın yazılı bir hukuk kuralı bulunmayan hallerde baş vuracağı tali (ikinci derece) bir hukuk kaynağıdır⁴¹.

Toplumsal yaşamda bireyler arası ilişkilerde, hayatın düzenli bir şekilde akışının sağlanmasında geleneklerin (örf ve adetler) yeri ve önemi gözardı edilemeyecek kadar büyüktür. Hukuk dilinde gelenek örf ve adetle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda hukukun kaynağı olarak bazen gelenek, bazen de örf ve adet deyimlerine yer verilmektedir.

Örf ve adetler yetkili bir organ tarafından bilerek ve istenerek konulmuş olan kurallar değildir. Bunlar toplumda kendiliğinden meydana gelirler. Diğer bir ifadeyle, örf ve adet kuralları, her hangi bir yerde yazılı olmayıp, toplumun vicdanında, ruhunda yer ederler. Bir toplumda yaşayanlar belli bir olayda hep aynı şekilde hareket etmeye, aynı şekilde davranmaya başlarlar. Başlangıçta birkaç şahıs tarafından belki de bilinçsizce yapılan bir davranış biçimi zamanla alanını genişletir, yayılır ve bir gün büyük bir kitlenin kendisini aynı şekilde davranmak zorunda hissettiği bir kural halini alır. Böylece o toplumda bir "örf ve adet", bir "teamül" kuralı yerleşmiş olur⁴².

Genel anlamda gelenek, insanların alışkanlık haline getirdikleri ve günlük hayatlarında aralarındaki ilişkilerinde uyguladıkları söz, fiil ve terk gibi şeyler olarak tanımlanabilir⁴³.

Bir topluluk içinde zamanla kendiliğinden oluşan ve bazen hukuken uyulması zorunlu hale gelen normlar⁴⁴ olarak da ifade edebileceğimiz gelenek kuralları bütün hukuk sistemleri açısından kaynak değeri taşımaktadır. Hatta İngiltere'de Common Law (Ortak Hukuk) diye isimlendirilen hukuk, yazılı hale getirilmemiş, tamamen geleneklere dayalı bir hukuk sistemidir.

Geniş manada gelenek sözcüğü aslında toplumsal alışkanlık diyebileceğimiz davranışların tümünü ifade etmek için kullanılmaktadır.

Bir başka ifadesiyle gelenek, toplum içerisinde kök salmış olup kendilerine uyulması zorunlu kabul edilir hale gelmiş olan toplumsal davranışlardır. Sözlü veya fiili olarak farkına varılmadan tekrar olunan bazı hareketler zamanla toplumsal hayatı paylaştan bütün fertler tarafından benimsenir.⁴⁵ Bunlar zaman zaman maddî veya manevî müeyyidelerle desteklenir hale gelirler. Böylece o toplumda uygulanan hukuk için bir kaynak teşekkül etmiş olur. Şayet geleneklere ait kurallar kanun koyucular tarafından yazılı kanun normları haline getirilirlerse

⁴⁰ TMK. mad. 1

⁴¹ Akıntürk, Turgut, *Medeni Hukuk*, Ankara, 1989, 48

⁴² Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, İstanbul, 1974, 189; Akıntürk, *Medeni Hukuk*, 49-50

⁴³ Şafak, Ali, *Hukuk Başlangıcı Ders Kitabı*, II. Baskı, Ankara, 1992, 5

⁴⁴ Dönmezer-Erman, Sulhi-Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul, 1987, I, 141-142

⁴⁵ Dönmezer, *Sosyoloji*, 190; Şafak, 46

hukuken gelenek olmaktan çıkarak hukuk kuralı halini alırlar. Hukukçu böyle bir kuralı artık gelenek olarak değil ama hukuk kuralı olarak değerlendirmek zorundadır.

Aslında gelenek, vahye dayansın dayanmasın, meşru olsun olmasın, geçmişten gelerek toplumun zihniyet ve uygulamasına yerleşmiş alışkanlıklar, tutumlar, töreler, adetler ve kurumların tamamını⁴⁶ kapsayacak kadar geniş anlamlıdır.

Gelenek, modern hukukta olduğu gibi İslâm hukukunda da tali (fer'i) kaynaklar arasında kabul edilmektedir. Usûlü fıkıhta örf olarak genişçe yer verilen geleneği islâm hukukçuları; *insanların çoğunluğunun benimseyip alışkanlık haline getirdiği işler veya duyulduğunda hatıra başka anlam gelmeyecek derecede özel bir anlamda kullanılmayı teamül edindikleri lafızlar* olarak tanımlamaktadırlar⁴⁷. İslâm hukukçuları gerek, Kur'an'daki, *affa sarıl, iyi olanla (örfle) emret*⁴⁸, gerek Hz. Peygamber'in *müslümanların güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir*⁴⁹ hadisine dayanarak geleneğe İslâm hukukunun fer'i kaynakları arasında önemli yer vermişlerdir. İslâm hukukçularının genel kanaatlerine göre müslümanların güzel gördüğü geleneğe aykırı hareket etmek aynı zamanda güçlük ve sıkıntıya da sebep olur.

Kısaca bu şekilde ortaya çıkan ve toplum vicdanında yer eden örf ve adet kurallarının hukuken muteber kabul edilebilmesi için kendilerinde bazı unsurları barındırmaları gerekir. Zira her teamül ve gelenek hukuken geçerli kabul edilemez.

a) Maddi Unsur: Örf ve adet kurallarının maddi unsuru, o kuralın süreklilik arz etmesi ya da tekrarlanmasıdır. Gerçekten alelade bir adetin, bir teamülün hukuken muteber kural haline gelebilmesi için, öncelikle bu adetin devamlı şekilde uygulanması, belli olayda hep tekrarlanması gerekir⁵⁰. Yoksa gelip geçici adetler, yani belli bir süre uygulanıp sonra ortadan kalkmış olan veya hep tekrarlanmayan toplumsal alışkanlıklar bir gelenek hukuku kuralı niteliğini kazanamaz. Örneğin modalar, aniden olup biten, gelip geçen davranışlar uygulamalar bakımından durum böyledir. Modanın devamlılık niteliği yoktur. Belli bir süre içerisinde uygulandıktan sonra yerini yenilerine bırakır.

Demek ki maddî unsur, o adetin, geleneğin az çok uzunca bir süreden beri uygulanmakta olduğunun, bu davranışın kimin tarafından başlatıldığının bilinmemesi halinde mevcut sayılacaktır⁵¹. Hukukî manada gelenekten söz edebilmek için o davranış biçiminin kadim olması gerekir. Kadim ise, evveli bilinmeyen⁵² demektir.

b) Manevi Unsur: Örf ve adet kuralının bir hukuk kuralı haline gelebilmesi için bulunması gereken manevi unsur, bu kuralın yaşadığı toplumdaki insanların o kurala olan genel inanışlarıdır. Şahısların devamlı surette tekrarlanmakta olan bu davranışa uymak zorunda olduklarına genel olarak inanmış olmaları gerekir. Hukuken gelenek olarak kabul edilebilecek davranışın manevî unsuru o davranış biçimine olan genel inanıştır. Diğer bir ifadeyle toplumda devamlı bir biçimde tekrarlanan, yapılagelen gelenek kurallarını fertlerin kendilerinden benimsemeleri, onlara sanki uymak zorunda olduklarına dair kendilerinde bir

⁴⁶ Karaman, Hayrettin, "Fıkıhta Gelenek ve Yenileşme", İslâm, Gelenek ve Yenileşme Sempozyumu, İstanbul, 1996, 29

⁴⁷ Hallaf, Abdulvahhab, *İslâm Hukuk Felsefesi*, (Çev. Hüseyin Hatay), Ankara, 1985, 271; Ebu Zehra, Muhammed, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, (Çev. Abdulkadir Şener), Ankara, 1986, 235; Zeydan, Abdulkarim, *el-Veciz fi Usulî'l-Fıkh*, İstanbul, 1979, 212; Zeydan, Abdulkarim, *İslâm Hukukuna Giriş*, (Çev. Ali Şafak), İstanbul, 1985, 310; Şaban, Zekiyuddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (Çev. İ. Kafi Dönmez), Ankara, 1990, 175

⁴⁸ A'raf 7/199

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut, t.siz, I, 379

⁵⁰ Gözübüyük, A. Şeref, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Ankara, 1973, 39

⁵¹ Akıntürk, Turgut, *Temel Hukuk*, Ankara, 1983, 64; Şafak, 47

⁵² *Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1986, mad. 166

genel kanaatin, bir inancın bulunması gerekir. Belirli bir toplumda, bir bölge veya çevrenin aynı iş kolundaki meslekteki bütün kişilerin gelenek hakkında aynı inançta olmaları yeterlidir⁵³.

Toplum vicdanında bir davranış biçiminde bulunmak zorunluluğu hakkında genel bir inanç yer etmemişse o adetin bir gelenek hukuku kuralı niteliğini kazanması mümkün değildir⁵⁴. Nitekim, Mecelle'de de "*Nâsın istimali bir hüccettir ki, onunla amel vacip olur*"⁵⁵ denilmekle kişilerin inanarak yapageldikleri, aralarında uyguladıkları şeyler, kullandıkları sözler hukuk kuralının bulunmadığı durumlarda hukuken muteber kabul edilirler.

c) Hukukî Unsur: Bir örf ve adet için maddi bir müeyyidenin bulunması onun hukukî unsur taşıdığı anlamına gelir. Uzun zamandan beri tekrarlanmakta olan ve insanların kendilerini ona uymaya mecbur hissettikleri geleneğin aynı zamanda kamu otoritesi (devlet) tarafından desteklenmiş olması gerekir. Hukukî unsur aslında maddî müeyyidedir. Bu unsurdan maksat, toplumda tekrarlanan geleneğin bir hukuk kuralı durumuna gelebilmesi için onun devlet gücü ile yani müeyyide ile desteklenmiş olması gerekir. Yani hukuk kuralları arasına girmiş olması ya da hukuk metinlerinde örf ve adetlere atıflarda bulunulmuş olması gerekir.⁵⁶

Devletin desteğine kavuşmuş olan bir adet kuralı yargı organları tarafından da uygulanacaktır. Bu itibarladır ki, gelenek hukukunun en önemli unsuru hukukî unsurdur. Bu unsur bulunmadıkça ilk iki unsurun mevcudiyeti hiçbir anlam ifade etmez. Nitekim ülkemizin bazı yörelerinde erkeğin, evleneceği kızın babasına başlık adıyla bir miktar para vermesi adeti vardır. Bu adette maddî ve manevî unsurlar bulunduğu halde, hukukî unsur yoktur. Yani bu adet maddî bir müeyyide ile desteklenmemiştir. Bundan dolayı başlık verme alelade bir adet kuralı olup bir gelenek hukuku kuralı değildir⁵⁷. Bunun gibi halk arasında kumar borcu namus borcu anlayışı olduğu halde kumar borçları maddî müeyyide ile desteklenmemiştir. Bunun için bu şekildeki anlayış sadece alelade bir gelenek olarak değerlendirilir.

Örf ve adetlerin hukuken muteber olabilmeleri için bünyelerinde bulunması gereken önemli özelliklerden bir de genel hukuk normlarına aykırı olmamasıdır.

Kamu otoritesinin desteğini alan bir örf ve adet kuralı yargı organları tarafından da uygulanır. Çünkü böyle bir gelenek artık bir hukuk kuralı düzeyine yükselmiştir. Bundan dolayı, örf ve adet kurallarının en önemli unsuru hukukî unsur olarak kabul edilir⁵⁸.

Bundan dolayı hukukçular geleneği çeşitli şekillerde değerlendirmiş ve bir kısım tasniflere tabi tutmuşlardır. Konumuzu ilgilendiren yönü itibarıyla geleneğin genel bir tasnifini yapmak istiyoruz.

5.1. Geleneğin (Örf ve Adet) Türleri

Gelenek, hukukçular tarafından değişik kriterler göz önünde tutularak farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Buna göre;

5.1.1. Şekil Bakımından Gelenek

a) Sözlü (Kavli) gelenek: Sözcüklere (kelimelere) dayalı gelenek ya da geleneğin sözlü şekli demektir. Örneğin halkın çocuk sözcüğünü sadece erkeği anlatmak için kullanmayı alışkanlık (adet) haline getirmiş olması halinde sözlü bir gelenek söz konusudur.

⁵³ Şafak, 47; Akıntürk, *Temel Hukuk*, 65

⁵⁴ Akıntürk, *Temel Hukuk*, 65

⁵⁵ Mecelle, mad. 37

⁵⁶ Şafak, 47

⁵⁷ Akıntürk, 65

⁵⁸ Akıntürk, *Medeni Hukuk*, 51

Oysa dil açısından çocuk hem erkeği hem de kızı ifade eder. Arapçadaki veled sözcüğü de aslında hem erkeği hem de kızı ifade ettiği halde Araplar sadece erkeği ifade etmek için veled kelimesini kullanmaktadırlar. Sözcük manası itibarıyla Kur'an-ı Kerim Nisa süresinde "Yûsikûmullahu fî evladikûm lizzekeri mislû hazzul ünseyeyn"⁵⁹ ayetinde bu kullanım açıkça görülmektedir⁶⁰.

Aynı şekilde et sözcüğünün balığa ve tavuğa şamil olduğu halde bu ikisi için kullanılmaması, karadeniz bölgesinde balık sözcüğünün hamsiye şamil olmaması hususlarında olduğu gibi.

b) Fiilî (Amelî) gelenek: Kısaca halkın itiyat haline getirdikleri iş ve davranışlardır. Yani sözlü ifade olmaksızın sadece fiilî olguya dayanan gelenektir. Örneğin bir satım sözleşmesinde (bey' akdi) halkın icab ve kabulü ifade eden kelimeleri kullanmaksızın teslim ve tesellüm ile alıp satma işini (bey'u't-teati) alışkanlık haline getirmeleri, mehirin muaccel (peşin) ve müeccel (vadeli) şekilde iki kısma bölünmesi, kira sözleşmesinde hukuken önce menfaatlenme sonra ücret ödenmesi gerekirken halkın henüz faydalanma gerçekleşmeden ücretin peşin alınmasını adet haline getirmiş olmaları bu çeşit gelenek olarak değerlendirilebilir.

5.1.2. Keyfiyet Açısından Gelenek

a) Genel gelenek (Örf-i âmm): Her hangi bir dönemde bir ülkenin tamamında, hatta aynı hukuka tabi ülkelerin tamamında halkın bir davranışın veya bir sözün özel bir anlamda kullanılmasını adet edinmesidir.⁶¹ Örneğin, kalma süresini ve ücretini baştan belirlemeksizin hamamda yıkanmanın, istisna akdi yapmanın teamül haline getirilmesi, camilere ayakkabı ile girmenin camiye saygısızlık kabul edilmesi, talak sözünün evlilik bağının sona erdirilmesi için kullanılması, et denildiği zaman sadece kırmızı etin anlaşılması, tavuk ve balık etlerinin anlaşılması gibi.

b) Özel gelenek (Örf-i hâs): Belirli bir bölge halkının veya belirli bir çevrenin ya da belli bir meslek grubuna dahil kimseler arasında geçerli olan kurallardır. Bunlara mahalli örf ve adet kuralları da denilmektedir. Örneğin tacirlerin borç ilişkilerinde, şahit getirmeye gerek olmaksızın özel ticari defterleri isbat vasıtası olarak kabul etmeleri,⁶² ceviz ve yumurtanın bazı yörelerde sayı ile bazı bölgelerde ise kilo ile satışı gibi.

5.1.3. Sahihlik ve Fasitlik Yönünden Gelenek

a) Sahih gelenek: Hukukî kurallardan her hangi birine, bir ülkede benimsenmiş olan ahlak kurallarına, genel adaba muhalif olmayan, geçerli bir maslahata engel teşkil etmeyen mefsetet tarafı ağır basan bir durumu celbetmeyen geleneklerdir.⁶³ Örneğin islâm hukukuna göre hukukî olan mehir için erkek tarafın nişanlı kıza elbise ve benzeri şeyler kabilinden götördüklerinin hediye itibar olunup mehire dahil edilmemesi, müeccel mehrin boşama veya ölüm olmadan istenmemesi, tarım işçisi çalıştıranların sözleşmede belirtilmemiş olmasına rağmen işçiye öğlen yemeği vermesi gibi gelenekleri sahih gelenek olarak değerlendirebiliriz.

b) Fasit gelenek: Bir ülkede mevcut hukuk kurallarına, ahlaka, genel adaba veya halkın menfaatlerine muhalif olan geleneklerdir. İslâm hukukuna göre faizli muameleler, kumar vb. gibi şans oyunları adet haline getirilmiş olsalar bile fasid gelenek olarak değerlendirilirler.

⁵⁹ Nisa 4/11

⁶⁰ Hallaf, 271; Zeydan, *Giriş*, 312; Şaban, 175

⁶¹ Şakiru'l-Hanbelî, *Usulu'l-Fikhi'l-Islamî*, Suriye, 1948, 30; Akıntürk, *Medeni Hukuk*, 51

⁶² Zeydan, *Usûl*, 212; Zeydan, *Giriş*, 312; Ebu Zehra, 235-236; Şaban, 176

⁶³ Zeydan, *Usûl*, 213

Din, yeni bir takım kurallar vazetmekle birlikte daha önceden toplumda kendiliğinden oluşan veya daha önceki vahiylerden kaynaklanan ancak sonradan dejenere edilen geleneklerin şekillendiricisi durumundadır. İslâm dini de vahyedildiği toplumda aynı görevi yerine getirmiştir. Nitekim İslâm dininin ilk şekillendiği toplumun sahip olduğu bazı gelenekler aynen bırakılırken bazıları ise değiştirilmiştir. Örneğin Araplardaki misafirperverlik geleneği İslâmiyet tarafından tasvip edilirken kadınlara mirastan pay verilmeme geleneği değiştirilmiştir. Bunun gibi İslâm'dan önceki Araplar arasında başlık parası gibi uygulanan mehir de Kur'an ve sünnet tarafından yeniden şekillendirilen geleneklerdendir. Burada İslâm dini açısından dikkat edilmesi gereken husus dinin tasvip ettiği tüm kuralların bağlayıcılık yönünden farklı farklı değerlendiriliyor olmasıdır. Örneğin İslâm'a göre bazı kurallar farz, bazıları sünnet, bazıları müstehab, bazıları ise mubah şeklinde değerlendirilmiştir. Böyle olmakla beraber bunların tamamı din kuralları içerisinde mütalaa edilmektedir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi her hangi bir geleneğin hukuken muteber olabilmesi için bir takım unsurları taşıması gerekir. Buna göre başlık hukuken muteber sayılabilecek niteliklere haiz olmadığı için hukuka kaynaklık edecek şekilde dikkate alınması gereken bir gelenek olarak kabul edilemez. Gelenek açısından da değerlendirildiğinde İslam hukukuna kaynaklık yapabilecek niteliğe haiz olmadığı ortada olan başlık uygulaması sadece sosyolojik bağlamda bir gelenek olarak kabul edilmeli ve ancak bu açıdan bir değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır.

Sonuç

Başlık parası uygulamasının sosyolojik anlamda bir gelenek olduğunu kabul etmemize rağmen, bu uygulamanın İslam hukukuna göre muteber kabul edilemeyeceği açıktır. Yukarıda her ne kadar günümüzde İslam hukukuna göre geçerli bir örf olmadığını geniş bir şekilde beyan etmiş olsak bile, başlık uygulamasının geçmişte bazı toplumlarda bir döneme kadar evlilik birliği açısından gördüğü fonksiyonu da inkar edemeyiz.

Başlık parası İslam hukukundaki mehir ile uyuşmuyorsa da pek çok olumsuz yanlarına rağmen mehirin gördüğü fonksiyonlardan biri olan evlilik birliğinin sürekliliğini sağlamaya yönelik işlevi kısmen yerine getirmiş olduğu kabul edilebilir. Belki bu yüzden, belki de belli bölgelerde yaygın bir örf olmasından dolayı bazı İslam hukukçuları başlık parasını hukuken muteber görmüşlerdir.

Tarih içerisinde makul ve muteber kabul edilmiş olsa bile nikah akdinin devlet güvencesiyle gerçekleştirildiği, insan haklarının ön planda tutulmasının zorunlu olduğu günümüz toplumunda başlık uygulamasının ne meşruluğu ne de gelenek olarak yaşatılma yönü artık tartışılmamalıdır.